

Н. І. ГРЕЧАНИК

Інститут мистецтв Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

**ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
МУЗИКИ ДО ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН (НА МАТЕРІАЛАХ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ)**

У статті представлені матеріали впровадження методичної підготовки майбутніх учителів музики до творчої самореалізації в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін, що спрямована на розвиток самостійно-творчих умінь у площині інтерпретаційної, імпровізаційної, композиторської та дослідницької діяльності.

Ключові слова: *психолого-педагогічні умови творчої самореалізації; інтерпретаційний, імпровізаційний, композиторський та дослідницький види творчої самореалізації.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аналіз теорії та практики диригентсько-хорової підготовки, як складової загальної мистецької освіти майбутнього вчителя музики, дав можливість констатувати наявність у студентів потреби у професійному самовдосконаленні та водночас часткової розвиненості таких важливих особистісних та професійних якостей, як саморозуміння власного „Я,” спроможність до самовизначення, вміння цілепокладання, адекватного відношення до креативності в площині хормейстерської діяльності. Слід відзначити, що такий стан сформованості вищеперерахованих властивостей майбутніх спеціалістів є негативною рисою у вихованні стійкої емоційної та мотиваційної їх спрямованості на творчу самореалізацію, переходу її на рівень якісної актуалізації художньо-педагогічних задумів та свободи реалізації мети особистісно-творчого самоствердження кожного студента. Дане узагальнення виявило нагальну потребу у створенні методики вдосконалення підготовки фахівців до творчої самореалізації у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Проблему творчого становлення майбутніх учителів музики досліджували А.Зайцева, І.Красношок, Г.Падалка, Н.Сегеда, О.Теплова, А.Ідінов та ін. В той же час, деякі аспекти удосконалення диригентсько-хорової підготовки в контексті творчої самореалізації студентів педагогічних університетів представлені в наукових доробках Л.Бірюкової, І.Заболотного, Є.Карпенко, С.Казачкова, І.Коваленко, А.Растригіної, Т.Смирнової, І.Шинтяпіної, В.Живова та ін.

Формулювання цілей статті. Мета нашої статті полягає у представленні деяких аспектів методичної підготовки майбутніх учителів музики до творчої самореалізації в системі вивчення диригентсько-хорових дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз виявлених недоліків сформованості вмінь творчої самореалізації майбутніх учителів музики-хормейстерів дали підстави припустити, що по-перше, в системі диригентсько-хорової підготовки процес виховання навичок творчої самореалізації повинен стати цілеспрямованим і педагогічно керованим на відміну від спонтанно-випадкового характеру їх розвитку в контексті накопичення студентами музично-виконавського досвіду, що традиційно склався в практиці; по-друге, ефективність та інтенсивність методичної підготовки майбутнього фахівця до творчої самореалізації значною мірою визначається психолого-педагогічними умовами, що створюються в навчально-виховному процесі.

Н.Тализіна зазначає, що уміння здійснювати керівництво – це не подавляти, не нав’язувати процесу хід, що вступає в протиріччя з його природою, а, навпаки, максимально враховувати природу, погоджувати кожен вплив на процес з його логікою. В свою чергу,

О.Ростовський розглядає сутність керованості в педагогічному аспекті, як доцільну організацію навчально-виховного процесу, що вимагає створення відповідних педагогічних умов. Професор Г.Падалка вказує, що педагогічні умови – це цілеспрямовано створені чи використовувані обставини навчання, що забезпечують можливість досягнення якісної результативності. У філософії умова розглядається як відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. За своєю сутністю умова є середовищем, обставинами, можливістю виконання, існування та розвитку певного явища.

Таким чином, під педагогічними умовами підготовки особистості до творчої самореалізації ми розуміємо спеціально побудовані дії, що сприятливі успішному самокерованому розвитку особистості та при цьому забезпечують продуктивність протікання навчально-виховного процесу з метою отримання адекватного поставленій задачі індивідуально-творчого результату.

Щоб удосконалити рівень творчої самореалізації студентів у диригентсько-хоровій діяльності ми розробили психолого-педагогічні умови методичної підготовки майбутнього вчителя музики до якісної фахової діяльності продуктивно-творчого рівня на якому відбувається втілення художньо-педагогічних задумів студентів у практичній площині з вектором майбутньої музично-виховної роботи з учнями. Нами були виокремили наступні психолого-педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх фахівців: *впровадження особистісно-діяльничої моделі диригентсько-хорової підготовки, налагодження системи педагогічної взаємодії, втілення міждисциплінарної інтеграції з метою творчої самореалізації, реалізація принципу синергетики як фактору розвитку творчої самореалізації.*

Загальна мета впровадження системи психолого-педагогічних впливів полягала у:

- досягненні більш високого (порівняно з початковим етапом експериментального дослідження) рівня сформованості умінь та навичок творчої самореалізації студентів;
- поглиблення й розширення уявлень студентів про можливості власної творчої спроможності;
- посилення емоційно-чуттєвої насиченості навчально-виховного процесу, що сприяє розвитку асоціативного мислення, фантазії, уяви;
- створення комфортних умов для виховання та активізації всіх властивостей творчої самостійності особистості студента.

Мета впровадження експериментальної методики полягала у перевірці розроблених нами психолого-педагогічних умов творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі диригентсько-хорової підготовки. У зв'язку з цим були визначені наступні завдання:

- здійснити цілеспрямований педагогічний вплив на становлення ціннісно-сміслових детермінант духовно-творчого потенціалу студентів у поєднанні з розвитком їх емоційно-почуттєвих «ментальних стратегій» (В.Ражніков) щодо спілкування з вокально-хоровим мистецтвом;

- забезпечити розвиток фахового мислення студентів та самоорганізацію їх творчих дій за рахунок впровадження методів, що спрямовані на створення власної інтерпретації хорового твору, визначення особистісно-творчої імпровізації, самостійного написання музики та здійснення усвідомленого дослідництва які виступають інтегральною складовою професійної «Я-концепції» майбутнього вчителя музики;

- стимулювати становлення особистісної позиції студентів як основного сегменту суб'єктивно-оптимальної траєкторії творчої самореалізації кожного студента-музиканта.

Формувальну дослідно-експериментальну роботу було розділено на три етапи, кожен з яких характеризувався певними цілями і завданнями, особливостями змісту навчання і виховання, відповідними формами і методами організації пізнавально-виконавської діяльності студентів. Кожен з етапів був логічним продовженням попереднього, розвивав й удосконалював певні якості та властивості особистості, уміння й навички осягнення мистецтва інтерпретації, імпровізації, дослідництва та створення музики в динаміці - від простого до складного. Важливо зазначити, що запропонована диференціація етапів

організації системи педагогічних впливів має досить умовний характер, оскільки підготовка до власної творчості, сам процес творчості і результат творчої діяльності перебувають у нерозривній єдності і взаємозумовленості. Вони являють собою складну інтеграційну систему, яка включає ряд ступенів і компонентів у основі якої існує різноманітний спектр творчих перетворень - від емоційно-почуттєвих реакцій, через аналітико-синтетичну діяльність до вищих проявів самостійної творчості.

Поетапність розвитку здатності до творчої самореалізації студентів-музикантів визначалась у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін та впроваджувалась у навчально-виховний процес у наступній послідовності: *адаптивно-підготовчий; виконавсько-прогностичний; гедоністично-творчий.*

Специфіка впровадження даної поетапної методичної підготовки полягала в тому, що вона враховувала визначені нами психолого-педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики та була спрямована на гедоністично-творчий рівень втілення художньо-педагогічних задумів студентів.

Необхідно відмітити, що загальною умовою реалізації даної поетапності підготовки до творчої самореалізації студентів було – *впровадження особистісно-діяльнісної моделі диригентсько-хорової підготовки.*

Сутністю першого етапу формуального експерименту - *адаптивно-підготовчого*, було стимулювання емоційно-почуттєвих, мотиваційно-потребових орієнтирів щодо цілеспрямованого творчого саморозвитку майбутнього педагога-музиканта в площині диригентсько-хорової діяльності. В змістовній основі цього етапу була покладена робота студентів над створенням власної позиції щодо активного та самостійного сприйняття образу вокально-хорового твору, що мала на меті формування мотиваційно-ціннісного компонента який в подальшому повинен був підпорядковуватись у процесі формуального експерименту певним алгоритмом дій. Даний етап також передбачав розвиток у майбутнього вчителя музики вмінь та навичок з диригентсько-хормейстерського спрямування, бо саме «... професійні знання складають основу для формування професійних якостей та технологій досягнення вчителем музики як керівника хорового колективу бажаних результатів професійної діяльності»(4,38).

На цьому етапі експерименту ми впроваджували першу психолого-педагогічну умову – *налагодження системи педагогічної діяльності.* Провідним принципами її задіяння були *принцип спонукання особистості до творчої самореалізації у диригентсько-хоровій діяльності та принцип поєднання раціонального та емоційного*, що виражалися через засвоєння обов'язкових норм (шаблонів, стереотипів), через самокерування в процесі їх руйнування, подолання і виходу до самотворчості. А саме, робота над індивідуальними новоутвореннями відбувалася згідно логіки: ознайомлення; сприйняття через усвідомлення та освоєння наявного матеріалу; самостійна творчість на основі засвоєних моделей.

На цьому етапі знання, уміння та навички виступали як рольові характеристики творчої самореалізації та успішної фахової спроможності майбутнього вчителя музики – хормейстера, поряд із цим, всі інші складові були суб'єктивними характеристиками, що вказували на ставлення майбутнього вчителя музики до хормейстерської діяльності і на проектування його індивідуального стилю. Також робота на цьому етапі полягала у формуванні спрямованості особистості студента на систематичне освоєння нової інформації педагогічного і специфічного музичного характеру, оволодіння вихідним обсягом теоретичних понять і практичних умінь, закономірностей, принципів, що вводять студента в процес творчого удосконалення. Подібна діяльність стимулювала розвиток таких якостей особистості, як: здатність до емоційного відгуку в процесі диригентсько-хорової діяльності, самосвідомість, здатність до самооцінки, вміння самостійно генерувати ідеї, прагнення до самореалізації. Найбільш доцільно-дієвими на даному етапі, були наступні методи: *метод пояснення-демонстрації, дискусії, метод сугестивної дії, вивчення програми спецкурсу «Основи творчої самореалізації сучасного вчителя музики-хормейстера», метод*

самопізнання за допомогою самоспостереження, метод „діяльнісного сприйняття” творів мистецтва (О.Олексюк).

II етап - *виконавсько-прогностичний* – забезпечував актуалізацію всіх структурних компонентів творчої самореалізації майбутніх учителів музики. Домінантою цього етапу виступав творчо-практичний розвиток студентів у процесі диригентсько-хорової діяльності ви. Другий етап ми розглядаємо як відтворення-виконання певних зразків із обов'язковим задіянням механізмів корекційної діяльності та пізнавальної прогностичної діяльності. Таким чином, це пізнавальна діяльність, спрямована на отримання випереджувальної інформації про об'єкт творчого завдання на основі усвідомлення. В якості об'єкта прогнозування виступали орієнтири особистісного росту студента, створення умов для втілення їх в реальні програми творчої самореалізації. При цьому множинність умов що впливають на самореалізацію надає такій прогностиці не просто варіативності, а носить поліваріантний характер.

Також даний етап підпорядкований створенню умов для цілеспрямованого формування професійно – творчих якостей, становлення адекватних уявлень про наявність яких, стимулює зацікавленість студентів до хорового мистецтва, спонукає до вивчення стилів керівництва хорового колективу. Цей етап, на нашу думку, є найбільш важливим, оскільки він пов'язаний із переходом від перцептивно-емоційного ступеня творчості до усвідомленого створення цілісного твору, що передбачає розвиток умінь аналізу творчого процесу, його порівняння з іншими явищами музичного мистецтва, залучення інших способів творчого прояву особистості.

З огляду на виявлені особливості виконання завдань I етапу, метою II - було:

- поглибити зміст завдань попереднього етапу;
- активізувати процеси професійного мислення та творчого відношення до матеріалу в студентів під час технологічного освоєння вокально-хорових творів;
- вирішити проблему позитивної стабілізації емоційно-вольової сфери під час роботи майбутніх учителів музики перед аудиторією (практикум роботи з хором, репетиційні процеси, сценічна діяльність тощо);
- стимулювати самоорганізацію творчих виконавських дій студентів.

Сутність педагогічного керівництва на цьому етапі полягала в розвитку творчого мислення студентів, специфічною особливістю якого є те, що воно відбувається в емоційній формі. Усі операції і форми творчого мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо) виявляються в специфічному ставленні до художнього образу і виражальних засобів. Діяльність логічного та образного мислення здійснюється в тісному зв'язку. Таким чином, використання на виконавсько-прогностичному етапі активних форм і методів роботи позитивно впливали на введення студентів експериментальної групи у практику творчого моделювання майбутніх професійних ситуацій та відкривали можливості для використання раціональних технологічних прийомів у процесі диригентсько-хорової діяльності.

На даному етапі ми впроваджували наступну *педагогічну умову – втілення міждисциплінарної інтеграції з метою творчої самореалізації майбутнього вчителя музики*. Організація системи педагогічних впливів являла собою комплекс заходів, послідовність яких визначається ступенем зростання складності творчих завдань, а також активності і самостійності студентів. Формування умінь творчої самореалізації студентів забезпечувалося організаційно-методичною системою поетапного ускладнення практичних творчих завдань, спрямованих на активізацію художньо-творчої самостійності студентів у різних формах диригентсько-хорової діяльності: інтерпретації, імпровізації, композиторства та виконання дослідницьких функцій.

Провідними, на цьому етапі експерименту, стали такі *принципи: поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самостійністю студентів, урізноманітнення форм і видів творчої роботи*, тому що на цьому етапі майбутній вчитель повинен брати участь в управлінні процесом свого навчання, тобто визначати його мету, проміжні й кінцеві завдання, контролювати і коригувати одержані результати з формування вмій творчої

самореалізації. Ми використовували наступні методи: *метод визначення особистісно-творчої імпровізації, метод поліфонічної імпровізації, методу складання вербальної презентації хорового твору.*

Виконання завдань I та II етапу стали підготовчою базою для втілення завдань III - *гедоністично-творчого* етапу формувального експерименту. Мета його полягала в синтезі всіх виокремлених компонентів формування здатності до творчої самореалізації майбутніх учителів музики. Ми позиціонували даний етап як результативний у площині творчої самореалізації. Його сутність повною мірою виражає гуманістична спрямованість мистецької освіти, що пов'язана із критичним ставленням до її орієнтації виключно на «трудовий спосіб життя» як єдину нормативну модель навчання [4]. Звичайно, як і традиційні методи навчання так і інноваційні в своїй основі мають принцип спонукання до систематичної роботи. При подібному підході за межами лишається одна з найголовніших функцій мистецтва – нести людині розраду, естетичне задоволення, радість та відчуття насолоди. Звичайно без систематичної роботи важко сподіватись на творчі успіхи та водночас обмеження навчального процесу стимулюванням лише до репродуктивно-репетиційних процесів поза гедоністичним спрямуванням різко звужує межі підготовки студентів до творчої самореалізації.

Л.Кондрашова наголошує, що в освітньому процесі роль позитивної емоційної доміанти не можна недооцінювати, бо вона повною мірою зумовлює його успішність і результативність. Тому неповторна суб'єктність особистості виявляється у комфортному комунікативному процесі, коли є можливість проявити ініціативу, емоції, висловити власні думки, довести їх об'єктивність [2]. Тому ми вважаємо, що позитивні емоційно-почуттєві властивості (почуття радості, задоволення, насолоди, щастя від власної творчості) є водночас як рушійною силою творчої самореалізації так і стимулюючою.

Даний етап передбачав узагальнення всієї попередньої підготовки майбутніх фахівців-музикантів та мав на меті стимулювання особистісно-творчої позиції кожного студента як детермінанти його особистісно-оптимальної траєкторії творчої самореалізації. Одним із завдань цього етапу було формування у студентів уміння самостійно-творчого прочитання хорових творів, а також оволодіння педагогічною технологією втілення власної новоствореної моделі в практичну площину диригентсько-хорової підготовки: вміння створювати цілісну виконавську інтерпретацію, здатність імпровізувати в усіх проявах диригентсько-хорової діяльності, самостійно-творчо здійснювати дослідницьку роботу щодо вивчення та пошуку репертуару, навчитися знаходити та детально розробляти декілька варіантів інтерпретаційно-виконавського рішення запропонованого хорового твору, а також самостійно знаходити необхідні засоби та прийоми його втілення в роботі з колективом. Провідними методами на гедоністично-творчому етапі виступали: *метод визначення особистісно-творчої позиції, метод активізації концертно-виконавської діяльності, методу диференціації варіативних креативних завдань, метод складання комплексних анотацій, метод створення творчих музичних проєктів, метод колективної вокальної імпровізації, метод «обіленого тексту» (Г.Сет).*

На даному етапі реалізації експериментальної методики ми впроваджували *психолого-педагогічну умову – реалізація принципу синергетики як фактору розвитку творчої самореалізації майбутнього вчителя музики.* Формування основ самостійно-творчого педагогічного мислення на цьому етапі експерименту пов'язано з реалізацією *принципів емоційної насиченості всіх видів діяльності, діалогової взаємодії та контекстного навчання майбутніх вчителів музики, надання повної самостійності студентові у вирішенні професійно-творчих завдань,* де одиницею роботи викладача і студентів стає не навчальна інформація, а ситуація в її суб'єктно-творчій визначеності. Внаслідок цього діяльність тих, хто навчається набувала рис, що втілюють одночасно особливості усвідомленої навчальної і майбутньої професійної діяльності.

Це підтвердило проведене опитування студентів експериментальної групи. Відповіді студентів свідчили про інтерес до проведеної роботи, усвідомлення ними необхідності

спрямування власних зусиль на творче вирішення поставлених педагогічно-виконавських завдань.

Висновок. Результати експериментальної роботи показали, що даний алгоритм реалізації методичної підготовки до творчої самореалізації студентів сприяє більш ефективній взаємодії учасників диригентсько-хорової діяльності, зумовлює інтенсивний розвиток професійного мислення, уваги, сприйняття, пам'яті, мови, артистизму - компонентів потрібних для якісного оволодіння професією сучасного вчителя музики. У ході експерименту було підтверджено, що розвиток творчої особистості майбутніх учителів музики стає більш продуктивно-якісним за умови розвитку в них інтерпретаційних, імпровізаційних, композиторських, дослідницьких знань, умінь, навичок.

Порівняльний аналіз підготовчого і заключного етапів формувального експерименту показав якісне зростання рівня всіх компонентів творчої самореалізації умінь студентів. Було встановлено, що на їх формування впливають як об'єктивні так і суб'єктивні, чинники. Результативність запропонованої методики проявилася в позитивній динаміці накопичення студентами музично-теоретичних знань та сформованості художньо-творчих умінь у диригентсько-хоровій діяльності.

Список використаних джерел

1. Заїка П.В. Підготовка майбутнього вчителя музики до художньо-творчої самоактуалізації у практичній діяльності / П.В.Заїка // Художньо-педагогічні читання. Матеріали IV Міжнародної конференції. Вип. 3. – Х.: 2008. – 136с.

2. Кондрашова Л. Емоційна домінанта підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності / Л.Кондрашова // Рідна школа № 7-8, 2010 С.14-19.

3. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін. За заг. ред. І.А.Зязюна / В.Ф.Орлов. – К.: Наукова думка, 2003. – 276 с.

4. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М.Падалка. - К.: Освіта України, 2008.-274 с. 5.

Надійшла до редколегії 29.09.2011

Гречаник Н. И. Особенности методической подготовки будущего учителя музыки к творческой самореализации в процессе изучения дирижерско-хоровых дисциплин (на материалах экспериментальной работы)

В статье представлены материалы апробации методической подготовки будущих учителей музыки к творческой самореализации в процессе изучения дирижерско-хоровых дисциплин, которая направлена на развитие самостоятельно-творческих умений в плоскости интерпретационной, импровизационной, композиторской, исследовательской типах творческой самореализации.

Ключевые слова: *психолого-педагогические условия творческой самореализации; интерпретационный, импровизационный, композиторский, исследовательский виды творческой самореализации.*

Grechanyk N. I. Features of methodical preparation of future music master to creative self-realization in the process of study of conductor-choristic disciplines (on materials of experimental work)

The article focuses on proving the content of methodical preparation of future teachers of music to creative self-realization in studying conductor-choral subjects that aims at interpretation, improvisation, composition and research activity.

Key words: *psychology-pedagogical conditions of creative self-realization, interpretation, improvisation, composition and research kinds of creative self-realization.*